

LUND UNIVERSITY

Folkmordet på armenierna: Ett Armeniskt perspektiv

Avedian, Vahagn

Published in:
Historielärarnas Förenings Årsskrift

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Avedian, V. (2010). Folkmordet på armenierna: Ett Armeniskt perspektiv. *Historielärarnas Förenings Årsskrift*, 2010, 75-95. http://www.armenica.org/material/se/avedian_hlfa_2010.pdf

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

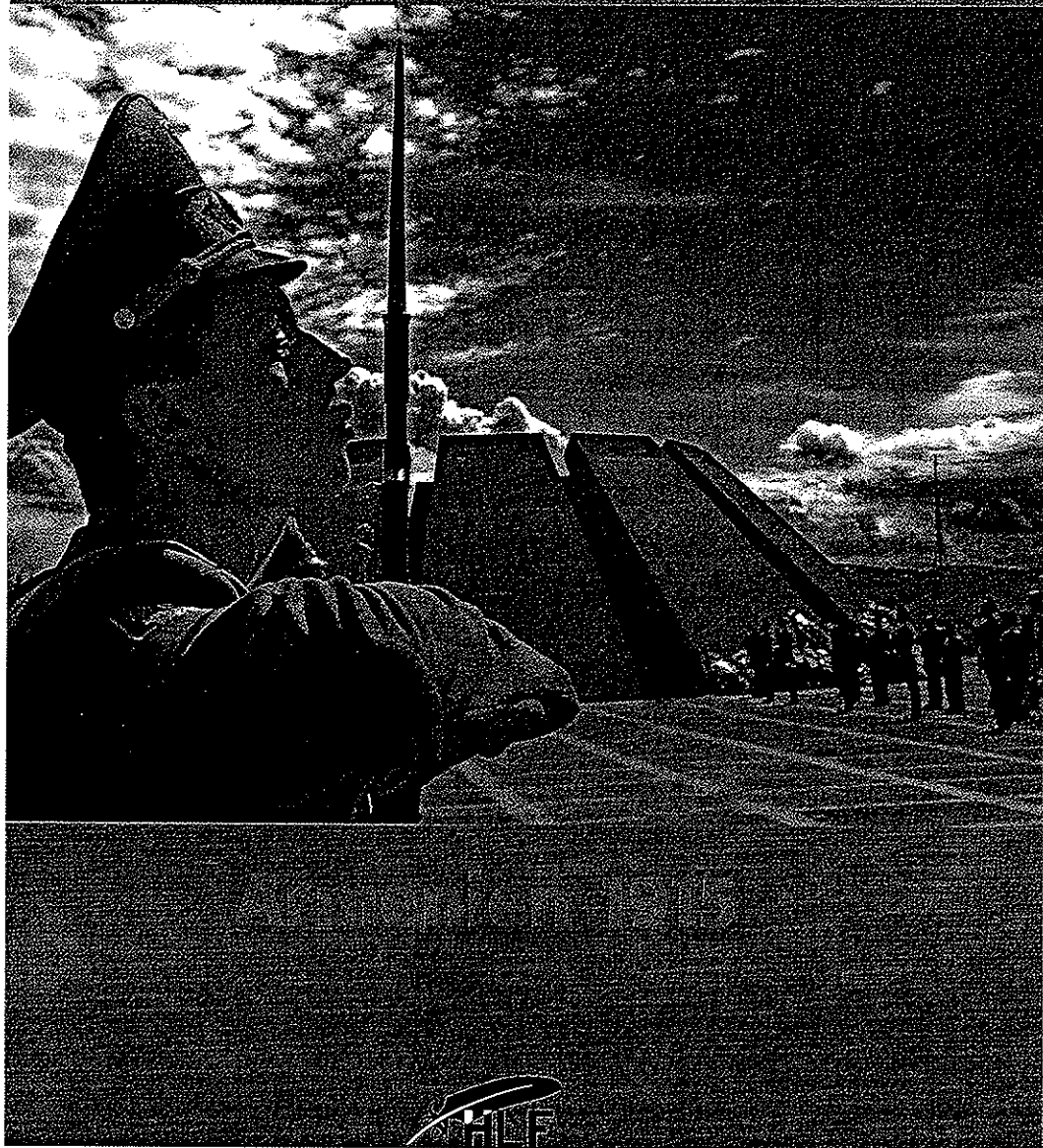
Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

HISTORIELÄRARNAS FÖRENING

ter. Bakgrunden till den svenska hjälpsatsen var den svåra svält som utbröt i det av axelmakterna ockuperade Grekland krigsvintern 1941–1942 då ca 100 000 greker dog av svält. Från hösten 1942 och fram till våren 1945 användes med de krigförandes tillstånd vitmålade svenska handelsfartyg för att frakta livsmedel och andra förnödenheter till Grekland, där svenska Röda korsets fåtaliga personal skötte distributionen till olika delar av landet.

Efter uppsatserna följer en artikel av Johan Östling om tysk historiografi med fokus på den myt som krossades under Det tyska historikermötet i Frankfurt am Main 1998. Uppfattningen hade varit att tyska historiker gick i inre exil under Tredje riket och undvek all ideologisk inblandning. Nu kunde en rad unga forskare visa att åtskilliga prominenta och internationellt kända västtyska historiker hade gått nazistregimens ärenden under de mörka åren.

Nästa avsnitt består av en debatt om de ungturkiska ledarnas planer på att eliminera den kristna armeniska befolkningen i det osmanska riket i skuggan av första världskriget. Med start i april 1915 förintades på kort tid majoriteten av en befolkningsgrupp som sedan årtusenden varit bosatt i Anatolien – delar av det nuvarande Turkiet. Den exakta siffran är inte känd, men enligt vissa beräkningar dog uppemot 1,5 miljoner armenier som en följd av händelserna 1915 och de följande åren.

Frågan om Armeniska folk mordet är denna årsskrifts huvudtema och de som ombetts att medverka är Vahagn Avedian, sekreterare i Armeniska riksförbundet, Ingmar Karlsson, Sveriges tidigare generalkonsul i Istanbul, samt historikern Maria Karlsson, doktorand vid Lunds universitet. Uppsatserna beställdes hösten 2009 och levererades före det svenska riksdagsbeslutet den 11 mars 2010 att erkänna det Armeniska folk mordet. En av författarna har därför efter inlämning ombetts att kort behandla det politiskt kontroversiella och omdiskuterade riksdagsbeslutet.

Under rubriken "Didaktik" redovisar generaldirektören för Skolverket, historieprofessor Per Thullberg, för sina erfarenheter när det gäller den svenska skolan och dess problem. Särskilt intressant är hans redogörelse för hur den statliga myndigheten har arbetat när det gäller utformningen av de kursplaner i historia för grundskolan, som kommer att börja gälla hösten år 2011. Som vanligt innehåller årsskriften ett stort antal anmälningar av historisk litteratur i en fullmatad recensionsavdelning.

Till slut vill jag tacka alla dem som på olika sätt har hjälpt mig i arbetet med årsskriften. Några bör särskilt nämnas. Det gäller mina kollegor vid Katedralskolan i Lund, historielärarna Per Bergenrud och Håkan Danielsson, samt handskriftsbibliotekarierna vid Lunds universitetsbibliotek, Eva Nylander och Eric Nicander.

Bengt Nilson

- ¹¹ Nicolas Berg, *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung* (Göttingen, 2003). Nedanstående resonemang griper till dels tillbaka på min recension av Nicolas Bergs bok: Johan Östling, "Historien om Förintelsens historia", Axess, 2004:3.
- ¹² Friedrich Meinecke, *Die deutsche Katastrophe. Betrachtungen und Erinnerungen* (Zürich, 1946). Gerhard Ritter, *Europa und die deutsche Frage. Betrachtungen über die geschichtliche Eigenart des deutschen Staatsdenkens* (München, 1948). Hans Rothfels, *The German Opposition to Hitler. An Appraisal* (Hinsdale, Ill., 1948; tysk översättning 1949).
- ¹³ Under hösten 2003 och våren 2004 utspann sig en stor debatt om Bergs bok i det viktiga fackvetenskapliga nätforumet H-Soz-u-Kult. Se: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/>.
- ¹⁴ Hartmut Lehmann & Otto Gerhard Oexle (red.), *Nationalsozialismus in den Kulturwissenschaften*, 2 vol. (Göttingen, 2004). Se även Wolfgang Bialas & Anson Rabinbach (red.), *Nazi Germany and the Humanities* (Oxford, 2007).
- ¹⁵ Jan Eckel, *Geist der Zeit. Deutsche Geisteswissenschaften seit 1870* (Göttingen, 2008).
- ¹⁶ Johan Östling, "Tysklands väg mot moderniteten. Hans-Ulrich Wehler och Sonderweg-tesen", i: *I historiens skruvstäd. Berättelser om Europas 1900-tal*, (red.) Lennart Berntson & Svante Nordin (Stockholm, 2008).
- ¹⁷ Se allmänt Torben Fischer & Matthias N. Lorenz (red.), *Lexikon der "Vergangenheitsbewältigung" in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945* (Bielefeld, 2007).
- ¹⁸ Mitchell G. Ash, "Verordnete Umbrüche, Konstruierte Kontinuitäten. Zur Entnazifizierung von Wissenschaftlern und Wissenschaften nach 1945", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 43, 1995. Mitchell G. Ash, "Scientific Changes in Germany 1933, 1945 and 1990. Towards a Comparison", *Minerva*, 37, 1999.
- ¹⁹ Jürgen Danyel, Jan-Holger Kirsch & Martin Sabrow (red.), *50 Klassiker der Zeitgeschichte* (Göttingen, 2007).
- ²⁰ Se de allmänna resonemangen i Birgitta Odén, "Historiografi", *Nationalencyklopedin*, vol. 9 (Höganäs, 1992) och Ragnar Björk & Alf W Johansson, "Förord", i: *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, (red.) Ragnar Björk & Alf W Johansson (Stockholm, 2009).

Debatt

VAHAGN AVEDIAN

FOLKMORDET PÅ ARMENIERN – ETT ARMENISKT PERSPEKTIV

Herr Minister, Förföljelserna mot armenierna hafva antagit härresande proportioner och allt tyder på att ungturkarne vilja begagna tillfället, då af olika skäl ingen effektiv påtryckning utifrån behöfver befarias, för att en gång för alla göra slut på den armeniska frågan. Sätter härfor är enkelt nog och består i den armeniska nationens utrotande.

Den svenske ministern i Konstantinopel till utrikesminister Knut Wallenberg, 6 juli 1915¹

Hamidiska massakrer och ungturkarnas folk mord

Den "armeniska frågan" aktualiserades vid slutet av 1800-talet som en del av "Orientfrågan", förknippad med det osmanska imperiets sönderfall.² Vid denna tidpunkt hade det osmanska imperiet genomgått två avgörande förändringar: de kristna nationerna på Balkan hade frigjort sig och så småningom följde de arabiska nationerna i Nordafrika och Mellanöstern efter.³ Dessa landförluster innebar en väsentlig ändring i det osman-

ska imperiets sammansättning. Det som tidigare varit ett multireligiöst och multi-etniskt imperium förvandlades till ett homogent muslimskt, men ännu viktigare, renodlat turkiskt rike. Det senare skulle blomma ut under första världskriget. Då fann man tillfälle att göra sig av med återstoden av de icke-muslimska undersåtarna, medan de icke-turkiska muslimerna antogs kunna turkifieras (jämför benämningen *bergsturkar* som användes om kurder).

I detta alltmera homogena samhälle betraktades den stora kristna armeniska minoriteten som ett främmande element, som dessutom var bosatt i ett strategiskt viktigt gränsområde. Den armeniska befolkningen i provinserna Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Kharpout och Diyarbakir – de s.k. armeniska provinserna – samt Cilicien (dagens Adana) vid Medelhavet, med mångtusenårig historia och närvaro i området, visade sig ha en alltför stark etnisk och kulturell identitet för att kunna assimileras genom turkifiering.

Den turkiska regeringen hade redan

under slutet av 1800-talet vidtagit åtgärder för att minska europeiska krav på reformer genom att manipulera armeniernas demografiska majoritet.⁴

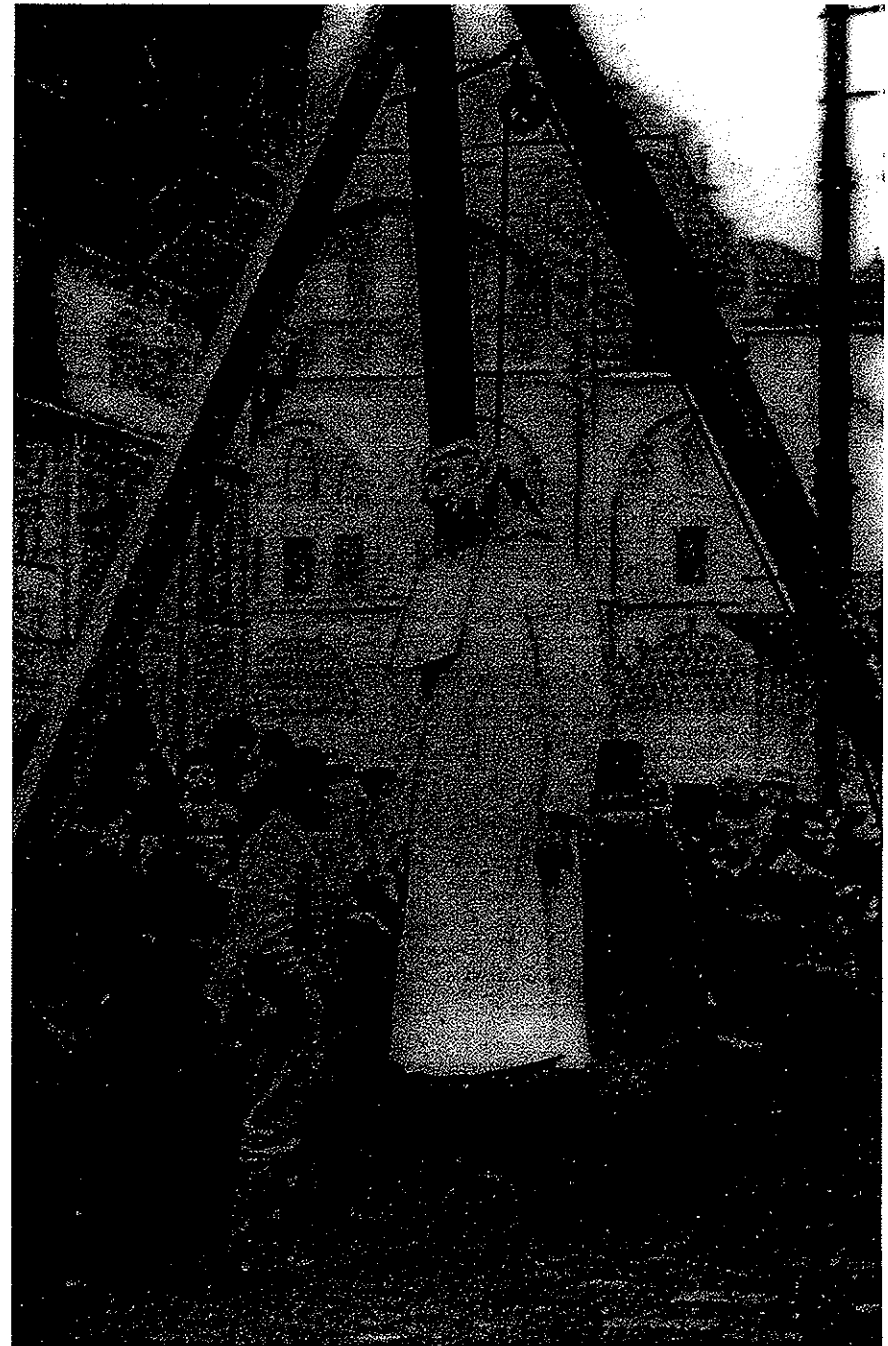
Män förändrade de armeniska provinsernas gränser och införlivade angränsande muslimskbefolkade områden för att minska armeniernas övervikt i de sex provinserna. Sultan Abdul Hamid II utförde även storskaliga massakrer – de s.k. hamidiska massakrerna – för att ytterligare minska den demografiska övervikten för armenierna. Mellan 1894 och 1896 massakrerades ca 150 000 armenier, medan ytterligare 40 000 tvångskonverterades till islam och närmare 100 000 flydde till Transkaukasus, Europa och USA. Omkring 2 500 samhällen tömdes helt på sina invånare och många av dem som överlevde blev av med sin egendom som konfiskerades av turkar och kurder. Dessa aktioner ledde till extrem fattigdom för ca en halv miljon armenier.⁵

År 1908 störtades sultanen Abdul Hamid II i en statskupp ledd av "Kommittén för union och framsteg" (*Itihad ve Terakki*), även känd som ungturkarna. Till en början gav de sken av att vilja återupprätta den tidigare konstitutionella monarkin och införa reformer för samtliga osmanska medborgare. Dock uppenbarades snart att den nya nationalistiska turkiska regimen inte hade någon plats för icke-turkar i riket. Den armeniska frågan sågs nu som ett hot mot det som turkarna ansåg som sitt – Anatolien (Mindre Asien). Då assimilering och territoriella justeringar inte an-

sågs tillräckliga för att avvärja det hot som de kristna armenierna ansågs utgöra tillräckligt snabbt behövde man tillgripa mer drastiska åtgärder. Tillfället kom med utbrottet av första världskriget 1914.⁶ Nu kunde den turkiska regeringen i skuggan av kriget en gång för alla lösa den armeniska frågan.

Ungturkarna hyste även drömmen om Storturan som syftade till att förena alla turkiska folk från Medelhavet till Centralasien i ett enat mäktigt imperium under ledning av de osmanska turkarna.⁷ Det fanns dock ett stort hinder för att förverkliga planen: Armenien. Den armeniska befolkningen i Anatolien separerade de osmanska turkarna från deras kusiner i Transkaukasus och Centralasien. Armenierna var dessutom i ständig kontakt med turkarnas arvförande Ryssland. Därför ansågs utrotningen av den armeniska nationen som nyckeln till att säkra

Det första steget i den ungturkiska planen att utrota det armeniska folket inleddes den 24 april 1915 då mer än 200 representanter för den armeniska eliten – främst politiker och religiösa ledare i Konstantinopel – greps och senare mördades. Under de följande veckorna häktades mer än 2 000 personer och 800 avrättades offentligt. På bilden ses en offentlig hängning på ett torg i Konstantinopel. Denna bild och många andra togs i hemlighet av den tyske sjukvårdsofficeren Armin T. Wegner och utgör en viktig del av dokumentationen kring folk mordet på armenierna 1915. Wegner tillhörde en tysk sjukvårdsenhet som skickades till Mellanöstern sedan Turkiet gått med i första världskriget på Tyskland sida. Bildkälla: Armin T. Wegner Photos © Wallstein Verlag, Göttingen.

Anatolien genom att eliminera det hinder som den armeniska befolkningen där utgjorde för upprättandet av ett nytt imperium som skulle kompensera för det förlorade osmanska imperiet i Balkan, Mellanöstern och Nordafrika.⁸

Den turkiska regeringen rättfärdigade sina åtgärder bl.a. genom att anklaga armenierna för förräderi. På samma sätt som nazisterna anklagade judarna för att vara femtekolonnare under andra världskriget anklagades armenierna för samröre med fienden, främst Ryssland, men även för att föra väpnad kamp på den ryska arméns sida. Det är ett obestriddigt faktum att armenier tjänstgjorde i den ryska armén under första världskriget, men det rörde sig då främst om östarmenier, dvs. undersåtar i det ryska imperiet och därmed skyldiga att tjänstgöra i tsarens armé. Men det måste medges att det även fanns västarmenier som stred på den ryska sidan. I det senare fallet gällde det armenier som hade överlevt de hamidiska massakrerna 1894–96 och som lyckats fly till det ryska Östarmenien. Dock kan existensen av armeniska bataljoner vid den kaukasiska fronten på inget sätt rättfärdiga den turkiska regeringens folkmordspolitik mot armenierna. Man kan påminna om att det vid samma tidpunkt fanns en tjeckoslovakisk bataljon i den ryska armén vid den österrikiska fronten. Men regeringen i Wien övervägde aldrig att på denna grund låta utrota de tjeckiska och slovakiska folken i sitt imperium. Likaså fanns det en polsk bataljon med

polacker från den ryska delen av Polen i den österrikisk-ungerska armén men även här resulterade detta aldrig i ett ryskt folkmord på sina polska undersåtar. Men varför gå så långt bort? Redan vid inträdet i första världskriget i oktober 1914 skapade Turkiet ett georgiskt förband för kriget mot ryssarna, men det vill man på turkisk sida av förklarliga skäl inte längre kännas vid.⁹

Det första steget i folkmordet var elimineringen av den armeniska eliten – något som brukar benämnas eliticide. Den 24 april 1915 lät den turkiska regeringen arrestera och hastigt avrätta hundratals armeniska intellektuella.¹⁰ Därefter var det dags att undanröja den vuxna manliga armeniska befolkningen för att förhindra att den gjorde motstånd under nästa fas i utrotningsplanen. Samtliga armeniska män mellan 20–45 år (augusti 1914) och senare även män mellan 18–20 och 45–60 år hade inkallats till tjänstgöring i den osmanska armén, vilket innebar att endast kvinnor och män under 18 och över 60 år fanns kvar i de armeniska områdena i Turkiet.¹¹ I början av 1915 avväpnades de armeniska soldaterna. De överfördes till särskilda arbetsbataljoner och likviderades så småningom. I juli 1915 hade uppskattningsvis cirka 200 000 armeniska soldater i den osmanska armén mördats.¹²

När det armeniska samhället på detta sätt hade förlamats iscensattes huvudfasen i förintelsen av armenierna genom massdeportationer och massakrer av den

vid det här laget hjälplösa civila befolkningen.¹³ Förutom den fysiska utrotningen menar flera forskare att den turkiska staten även hade som mål att eliminera ”det armeniska elementet”. Enligt förintelseforskaren Steven T. Katz ville de turkiska nationalisterna eliminera den armeniska nationen och detta skulle inte nödvändigtvis ske bara genom att döda individerna.¹⁴

Tvångskonvertering till islam samt bortrövandet av armeniska kvinnor och barn var något som pågick parallellt med mördandet, allt i syfte att eliminera den armeniska identiteten.¹⁵ Många armeniska kvinnor och flickor begick självmord genom att hoppa utför klippor och ned i floder för att undkomma våldtäkter och ett liv som sexslavar i turkiska och kurdiska harem, och armeniska mödrar dödade sina barn i stället för att överlämna dem till turkarna.¹⁶ Man kan endast spekulera om det trauma som dessa fruktansvärda val kom att medföra. Trots detta blev många armeniska kvinnor och flickor bortrövade och mödrar sålde sina barn i hopp om att dels dessa skulle överleva och dels att pengarna skulle ge mat åt dem själva och deras andra barn.¹⁷ Folkmordet kompletterades med att man förstörde armeniska kyrkor, kloster och kyrkogårdar genom sprängning eller genom att förvandla kyrkor och kloster till moskéer och hotell, medan armeniska städer och kvarter döptes om till turkiska namn.¹⁸

De stora massakrer som iscensattes av

Den tyske sjukvårdsofficeren Armin T. Wegner (1886–1978) blev under tjänstgöring i Mellanöstern 1915–1916 vittne till deportationerna, dödsmarscherna och massakrerna på det armeniska folket runt om i det osmanska riket. Han dokumenterade händelserna med sin kamera och smugglade ut hundratals bilder från Turkiet via utländska beskickningar och konsulat. På turkisk begäran blev Wegner arresterad av tysk militär i Turkiet och senare hemskickad. Bildkälla: *Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht. Der Prozess Talaat Pascha*, (utg.) Tessa Hofmann (Göttingen, 1980).

den turkiska regimen första halvåret 1915 fram till slutet av världskriget tömde det historiska Armenien på dess armeniska befolkning. Massakrerna fortsatte även efter krigsslutet 1918 då ytterligare cirka 300 000 armenier miste livet.¹⁹ Man beräknar att dessa massakrer skall ha krävt ca 1,5 miljoner armeniers liv och år 1923

levde armenierna – för första gången på över 2 800 år – inte längre på 85 procent av sitt fädernesland.²⁰ Övergripenheten mot den armeniska befolkningen i Mindre Asien påtalades redan under kriget då nyheterna om massakrerna nådde Europa. Den 24 maj 1915 förklarade medlemmarna av trippelententen – Frankrike, Storbritannien och Ryssland – att de hade kännedom om de pågående massakrerna och varnade för följderna:

Med avseende på detta nya brott mot mänskligheten och civilisationen, kungör de allierade regeringarna öppet till Höga Porten att de kommer att hålla samtliga medlemmar i den turkiska regeringen, såväl de som har deltagit i dessa massakrer, personligen ansvariga.²¹

Begreppet *brott mot mänskligheten* användes därmed för första gången i ett internationellt rättsligt sammanhang för att beskriva denna typ av brott. Det var även med anledning av massakrerna på den armeniska befolkningen i det osmanska riket som man för första gången i historien höll rättegångar för krigsförbrytelser.²²

Det ultimatum ententen hade utfärdat i maj 1915 förverkligades i fredsfördraget i Sèvres den 10 augusti 1920. Enligt avtalets artikel 228 hade de allierade segrarmakterna rätt att bestraffa skyldiga turkar, medan artikel 230 fastslog Turkiets skyldighet att överlämna misstänkta personer till de allierade.²³ Rättegångarna hölls förvisso och flera ledande personer i den turkiska regeringen och armén döm-

des till döden eller långa fängelsestraff för krigsförbrytelser, men så gott som ingen av domarna verkställdes. Rättegångarna avblåstes snart av den nya regimen under republikens grundare Mustafa Kemal Atatürk, som lät upphäva de fällande domarna.²⁴

Ett erkännande av de blodiga massakrerna på den egna armeniska befolkningen ansågs vara ett direkt hot mot den nya turkiska republikens existens och måste därför till varje pris förnekas. De segrande allierade stormakternas realpolitiska intressen gjorde att de snart övergav frågan och den turkiska staten har sedan dess lyckats väl med att tysta ned folk-mordet genom politiska och ekonomiska utspel av olika slag.²⁵

Forskningens konsensus om det armeniska folk mordets realitet

När jag fick förfrågan om att skriva denna artikel fick jag veta att en artikel skulle skrivas utifrån turkiskt perspektiv och en utifrån ett armeniskt. Redan då kändes det grundläggande problem igen som formuleringen av artiklarna medför. Denna uppdelning är i själva verket en av hörnstenarna i den turkiska statens förnekelse av folk mordet 1915. Från turkiskt håll försöker man framställa frågan om det ägt rum ett folk mord på armenierna som en meningsskillnad mellan armenier och turkar. Denna felaktiga bild är så djupt rotad att även media och politiker som kommenterar frågan alltid säger något i stil med att ”medan armenierna

Efter att först ha eliminerat den armeniska intellektuella eliten och därefter ha avrättat de armeniska soldaterna i den osmanska armén inledde den ungturkiska regimen i maj 1915 det tredje steget i planen på att förinta det armeniska folket. En tillfällig lag om deportationer antogs och därefter började de beryktade dödsmarscherna till avlägsna delar av det osmanska imperiet – framför allt till öknarna i nuvarande Syrien och Irak. Under dessa förmenta ”deportationer” dog hundratusentals armenier av hunger och törst medan andra råkade ut för överfall av kurdiska rövarband eller rena avrättningar i ödemarken av turkiska gendarmar. Bilden visar en grupp deporterade kvinnor i ökenlandskapet där de letar efter sädeskorn för att överleva. Bildkälla: Armin T. Wegner Photos © Wallstein Verlag, Göttingen.

tycker att massakreringen och deporteringen av 1,5 miljoner armenier var folk mord så hävdar Turkiet att antalet offer var endast ett par hundratusen och ett olyckligt resultat av ett pågående världskrig”. Därigenom förvandlas frågan om folk mordet på armenierna på ett olyckligt sätt till en meningsskillnad mellan två folk som bevakar sina egna intressen, vilket är helt fel.

Bilden blir dock annorlunda när man tar del av forskningsresultaten på områ-

det. Det framgår då mycket klart att en överväldigande majoritet forskare – och i synnerhet framstående folk mordsforskare – är eniga om folk mordets realitet. Det Armeniska folk mordet betraktas idag som det näst efter Förintelsen mest studerade folk mordsfallet.²⁶ Medan Förintelsen har kallats *folk mordsparadigmet* anses det som hände det armeniska folket vara *folk mordprototypen*.²⁷ Så har exempelvis Internationella Föreningen för Folk mordsforskare (International Associ-

ation of Genocide Scholars), IAGS – en oberoende, världsledande och tvärvetenskaplig auktoritet inom området – vid flera tillfällen slagit fast att det är frågan om ett folkmord på armenierna. Ett sådant auktoritativt uttalande gjorde IAGS senast den 7 mars 2009.²⁸

Detsamma gäller utifrån ett legalt perspektiv. I början av 2000-talet gjordes ett försök till försoning mellan turkar och armenier. Då tillsattes en kommission kallad Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) med uppgift att bl.a. undersöka om massakrerna under första världskriget var ett folkmord eller inte. Man anlätade i detta syfte The International Center for Transitional Justice, ICTJ, en oberoende organisation som arbetar med att förebygga kränkningar av mänskliga rättigheter genom att lyfta fram de historiska arven när det gäller massvåld. Efter att ha studerat frågan konstaterade ICTJ i sin rapport:

Händelserna, i deras helhet, kan därför sägas innehålla alla elementen för folkmordsbrott så som det anges i Konventionen och juridiska forskare så väl som historiker, politiker, journalister och andra skulle vara rättfärdigade att fortsätta att beskriva dem som sådant.²⁹

Att frågan om folkmordet på armenierna på inget sätt endast är en turisk-armenisk dispyt i sakfrågan framgår tydligt vid en genomgång av den publicerade forskningen på området. Faktum är att armeniska forskare utgör en ytterst liten minoritet bland de vetenskapsmän som hävdar att ett folkmord ägde rum mot

armenierna i det osmanska riket.³⁰ Förnekarna av folkmordet på armenierna kan delas in i två huvudgrupper:

1) Turkiska forskare, oftast förknippade med turkiska staten, som grundar sin argumentation på förnekelse av massakrerna och historierevisionism. Förnekelsen framförs genom alternativa förklaringar som rättfärdigar de tillämpade aktionerna som nödvändiga åtgärder under krigstid och att deras omfattning var begränsad. På senare tid har även västerländska akademiker sållat sig till gruppen av folkmordsförnekare – exempelvis demografen Justin McCarthy och historikerna Andrew Mango, Heath Lowry och Stanford Shaw.³¹

2) S.k. ”Singularister”, som menar att enligt FN-konventionens definition³² kan endast Förintelsen (Holocaust) betraktas som folkmord, medan andra fall snarare är beklagliga massakrer eller etniska rensningar. Exempel på ståndpunkten att Förintelsen var unik är forskarna Steven T. Katz och Lucy Dawidowicz.³³ Det bör påpekas att, till skillnad från den förra gruppen, förnekar dessa forskare inte massakrerna eller deras enorma omfattning, utan menar att de kan helt enkelt inte mäta sig med Förintelsen och bör därför inte klassas som folkmord.

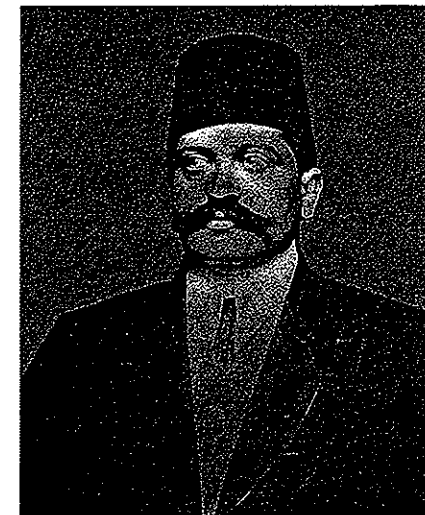
Det är mindre känt att dagens folkmordskonvention har sitt ursprung i Armeniska folkmordet. Begreppet *genocide* (folkmord) kommer från *genos* (grekiska för familj, stam eller ras) och *-cide* (som

kommer från latinets *cidium*, döda) och myntades av den polskjudiske juristen Raphael Lemkin, som år 1946 författade ett förslag till det som senare kom att antas av FN:s säkerhetsråd som resolution 96:1 om bestraffning och förebyggande av folkmordsbrott, sedermera FN:s konvention om bestraffning och förebyggandet av folkmordsbrott.³⁴

Raphael Lemkin hade blivit starkt berörd av massakrerna på kristna assyrier i Irak år 1933, händelser som i sin tur påminde honom om massmorden på armenierna under första världskriget.³⁵ Lemkin var närvarande vid Soghomon Tehlirjans rättegång, där denne stod åtalad för att ha mördat Talaat Pascha, den f.d. osmanske inrikesministern och en av organisatörerna bakom Armeniska folkmordet. Tehlirjan, som hade överlevt folkmordet, hade sparat upp Talaat Pascha till Berlin, dit han hade flytt undan rättsvisan efter krigsslutet 1918, och skjutit honom på öppen gata. Vid rättegången insåg Lemkin det paradoxala i situationen: ”Det är ett brott av Tehlirjan att mörda en individ, men det är inget brott av hans förtryckare att döda mer än en miljon individer.”³⁶

Realpolitik, ekonomiska intressen, förnekelse och historierevisionism

Den naturliga följdfrågan blir då: varför får Armeniska folkmordet inte ett allmänt erkännande? Att hittills endast ett tjugotal länder³⁷ officiellt erkänner folkmordet har inte något med rådande forskningsläge att göra, utan har haft och

Talaat Pascha (1874–1921) var som inrikesminister 1913–1917 och storvesir 1917–1918 en av de tre huvudansvariga för folkmordet på armenierna. Efter första världskriget flydde Talaat Pascha till Tyskland där han mördades på öppen gata av en hämnande armenier. Bildkälla: *Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht. Der Prozess Talaat Pascha*, (utg.) Tessa Hofmann (Göttingen, 1980).

har rena politiska grunder. Turkiet har utnyttjat sitt strategiska läge och medlemskap inom militäralliansen Nato till fullo för att förhindra ett erkännande. USA:s nuvarande president Barack Obama var för något år sedan som senator en av dem som förordade ett officiellt amerikanskt erkännande av folkmordet. Han lovade under sin valkampanj att om han blev president skulle han kalla det som hände armenierna i det osmanska riket för dess riktiga namn: folkmord.³⁸ Men när han väl hade installerat sig i Vita huset år 2009 valde han att prioritera Turkiets

insatser i Afghanistankriget samt tillstånd att använda turkiskt luftrum för militära transporter till de amerikanska trupperna i Irak högre än att riskera den turkiska regeringens vrede genom att kalla händelsen för folkmord. Frågan är huruvida det är värt att väcka ont blod för en händelse som ägde rum för nästan hundra år sedan i ett avlägset land? Till det återkommer vi senare.

Den turkiska statens ihärdiga förnekande av folkmordet på armenierna har varit ytterst effektivt. Förutom att förneka skuld och undgå ansvar så har förnekandet även förlamat forskningen eftersom den istället för att utvecklas fokuserar på det eviga letandet efter det ultimata beviset. När strategin att helt förneka folkmordets realitet inte längre fungerade bytte den turkiska staten spår och började spela på omvärldens känsla för *fair play* genom att föreslå att en "oberoende" kommission skall få i uppdrag att undersöka saken.

Men, som vi redan har sett, kan forskningsläget omöjligen bli mer oberoende än det redan är, åtminstone när det gäller dem som betecknar det som hände 1915 som folkmord. Den turkiska statens ihärdiga förnekande har dock tjänat sitt syfte genom att fullborda folkmordets egentliga slutmål, nämligen att både förinta en hel folkgrupp och undkomma allt ansvar. Därför kallas Armeniska folkmordet av vissa forskare *det framgångsrika folkmordet*.³⁹ Tyvärr sker förnekandet av folkmordet inte bara av Turkiet, utan för att det skall

lyckas behöver detta förnekande ha medhåll och stöd från omvärlden. Genom att vägra erkänna att massakrerna på armenierna var ett folkmord bidrar man till att stödja Turkiets politiskt motiverade historierevisionism.

Ett exempel på detta är den beskrivning Ingmar Karlsson, Sveriges tidigare generalkonsul i Istanbul, ger av Armeniska folkmordet i boken *Turken och Europa, Betraktelser kring en komplicerad relation*.⁴⁰ Boken utger sig för att vara rik på fakta och bakgrundsinformation om några viktiga aktuella frågor vad gäller Turkiet, exempelvis Cyprenfrågan, det kurdiska problemet och "den armeniska tragedin". Men den uppmärksamme läsaren upptäcker snart att boken är långt ifrån objektiv. Den främsta bristen i boken – en total avsaknad av notapparater med källor och referenser – gör det möjligt för Ingmar Karlsson att påstå saker som läsaren inte har möjlighet att kontrollera utan helt enkelt skall ta för givet. Det öppnar för subjektiv återgivning av frågorna.

En snabb undersökning av titlarna i bokens källförteckning avslöjar dessutom att underlaget är ytterst ensidigt och baserar sig så gott som uteslutande på ett proturkiskt perspektiv. Boken återger Armeniska folkmordet utan att ta i beaktande alla de forskningsresultat som visar att det verkligen var ett folkmord – detta gäller även de resultat som svenska historiker har kommit fram till i sin forskning.⁴¹ Enligt min uppfattning är detta onyanserade förfaringssätt det samma som att

Deportationerna, dödsmarschern, avrättningarna och den av de turkiska myndigheterna avsiktligt framkallade hungersnöden ledde till massdöd bland armenierna. På bilden ses en stor grupp döda armeniska barn. Bildkälla: Armin T. Wegner Photos © Wallstein Verlag, Göttingen.

skriva om Darwins evolutionsteori med bibeln och kristna konservativa ståndpunkter som enda underlag. Kanske ännu mer oroande är att de som recenserat Ingmar Karlssons bok på de svenska tidningarnas kultursidor ofta inte har uppmärksammat detta. En recensent skriver exempelvis att i synnerhet "de två kapitlen om det kurdiska och armeniska problemet är kunniga och nyanserade" och att den är "en guldgruva av kunskap och idéer som kastar ljus över frågan".⁴²

En annan recensent menar att det är frågan om "en bok fylld av historia och fakta såsom man kan vänta sig av denne framstående kännare av islam och av Tur-

kiet" och imponeras över hur smidigt texten löper trots all fakta och konstaterar slutligen: "Ingmar Karlsson startar sin historieskrivning före Kristi födelse och det är ingen dålig historielektion han ger."⁴³ Man kan ana hur en läsare utan djupare kunskaper i problematiken kring folkmordet på armenierna kommer att uppfatta frågan efter att ha läst Ingmar Karlssons bok.

Att det är politiken som ofta sätter stopp när det gäller att officiellt erkänna det som hände armenierna för nästan hundra år sedan framgår av den medie-cirkus som uppkom efter den svenska riksdagens erkännande av folkmordet

den 11 mars 2010. Utrikesutskottet hade yrkat avslag på en motion⁴⁴ som krävde ett svenskt erkännande av folkmordets realitet.⁴⁵ Det anmärkningsvärda med utskottets betänkande var att sex av sju riksdagspartier i princip ställde sig bakom ett erkännande, men att de borgerliga allianspartierna Folkpartiet (FP), Kristdemokraterna (KD) och Centerpartiet (C) avstod från att kalla händelserna för folkmord pga. en "överenskommelse under mandatperioden" att inte ta ställning i sådana frågor. Att man redan i dessa yttranden talade emot sin egen argumentation tidigare i betänkandet var svar nog på om det är politik eller brist på underlag som stoppar ett officiellt erkännande. Bilden är klar: Utrikesdepartementet med utrikesminister Carl Bildt (M) i spetsen hade mer eller mindre dikterat vad riksdagen skulle besluta.

Intressant nog skulle voteringen om motionen ursprungligen ha hållits den 17 mars. Med kort framförhållning och utan alla riksdagsledamöters vetskap flyttade regeringen plötsligt fram voteringen till den 11 mars utan att ge någon tydlig förklaring. Dock blev det snart känt att statsminister Fredrik Reinfeldt och utrikesminister Bildt väntade celebrert besök den 17 mars genom den turkiske premiärministern Erdogan med följe. Att ta upp en motion om ett svenskt erkännande av folkmordet under Erdogans besök var illa nog – men man ville absolut inte riskera att motionen dessutom skulle bifallas medan han befann sig på officiellt

besök i Sverige. När sedan riksdagen trots detta röstade mot regeringen och för ett erkännande, vägrade utrikesminister Bildt att kännas vid beslutet och ansåg att det var ett försök att "politiserat historien".⁴⁶ Från regeringen sida gick man t.o.m. så långt att både utrikesminister Bildt och statsminister Fredrik Reinfeldt (M) ringde till den turkiska regeringen och beklagade riksdagens beslut.

En ironisk twist var att frågan om ett erkännande av folkmordet på armenierna hade diskuterats i riksdagen flera gånger tidigare, nämligen 2000, 2001 och 2008. Då avstod riksdagsmännen från ett erkännande bl.a. med hänvisning till att de "inte hade tillräcklig kunskap i frågan".⁴⁷ Men nu med en motion på över fyra sidor text där man bl.a. påpekade den existerande forskningen, IAGS resolutioner samt arbetet med frågan i den statliga myndigheten Forum för levande historia, så valde man att inte skriva sin egen version av historien utan bekräftade istället det entydiga forskningsresultatet. Turkiet kallade hem sin ambassadör i Sverige och Erdogan ställde in sitt planerade Sverigebesök. Man kan knappast på ett tydligare sätt motsäga sig själv när den som "politiserade historien" var ingen annan än utrikesminister Bildt själv när han vägrade erkänna det forskningsunderlag som riksdagen nu äntligen ansåg vara obestridligt.

Media hade tagits på sängen. Ingen hade kunnat förutsäga det som hade hänt och nu tog man fram riksdagens motion

och läste vad det hela egentligen gick ut på och började använda sig av den information och de vetenskapliga belägg som motionen hänvisade till. Media gav sig åter in i leken och på ett framkrystat neutralitetsmanér försökte man från medias sida nyansera det hela genom att bl.a. ge utrymme till "den andra" sidans syn på händelserna. I en debattartikel, inskickad från Istanbul, påstods det att ett beslut att erkänna folkmordet endast skulle "gynna" nationalisterna i Turkiet.⁴⁸ Man skrev att "det rådde krig", "båda sidor föll offer", "bristen på dokument gör det svårt att säga vad som hände" och att "detta är enligt den armeniska historieskrivningen".

Flera tidningar lät publicera både debattartiklar och insändare där turkiska företrädare gav "sin version" av vad som hade hänt. Plötsligt var det fritt fram att förneka folkmord i svensk media i "objektivitetens" namn. Jag undrar om det vore möjligt i dagens Sverige att låta en Förintelseförnekare ge sin bild av vad som egentligen pågick i Auschwitz? Antingen tillät media detta att ske medvetet eller så gjorde man det under förevändning att frågan inte är riktigt klar än. I det senare fallet visade man indirekt sin totala okunskap i frågan. Jag vet inte vilket alternativ som är värst. Vi hade nu fått en upp- och nervänd värld där utrikesdepartementet dikterade för riksdagen hur den skulle besluta i sakfrågor, medan riksdagen stod för grävande journalistik och handmatade media med information. Ingen verkade heller märka den ab-

surda situation som uppkommit då kritiken som byggde på att riksdagens beslut gynnar extrema krafter i Turkiet i princip innebar att det är odemokratiska och illvilliga krafter i ett främmande land som avgör vad Sveriges riksdag skall få tycka eller inte tycka. Debatten pågick för fullt vid skrivandet av denna artikel i mars 2010 och mycket talar för att sista ordet inte är sagt än.

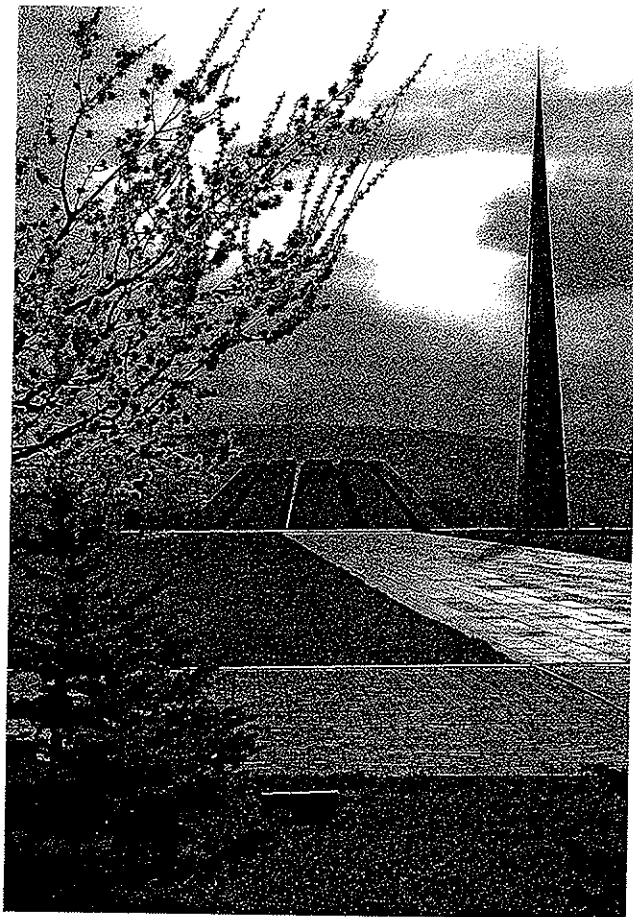
Arvet från Armeniska folkmordet

Det bör stå klart för läsaren att det inte är brist på underlag som hindrar ett allmänt internationellt erkännande av folkmordet på armenierna utan realpolitiska och ekonomiska faktorer. Skall man riskera sina relationer och kontakter med ett ännu förnekande Turkiet pga. ett folkmord som skedde under första världskriget? Svaret har i de flesta fall varit ett klart nej. Innan vi fortsätter bör det dock nämnas att det trauma som folkmordet har inneburit för den armeniska nationen är svårt att förklara på några sidor för en utomstående och det är lika fel att förvänta sig att en icke-armenier skall kunna förstå betydelsen av detta historiska arv. Men om vi nu återgår till artikelrubriken och tittar på frågan från ett armeniskt perspektiv, så kan man identifiera flera av dagens aktuella problem hos Armenien och armenierna som ett direkt arv från folkmordet. Utkörda ur sina hem blev de tvungna till ett liv i främmande länder i ständig kamp för bevarandet av sin identitet. Om man assimilerades så hade folk-

morder lyckats. Identiteten, längtan hem, men ännu viktigare, skyldigheten att hålla frågan vid liv genom att kräva rättvisa för förlorade föräldrar, släktingar, hem och egendom blev en stark del av den armeniska identiteten.

Här återkommer vi till frågan varför en nästan hundra år gammal händelse för många människor är så viktig ännu idag? Även om folk mordet kan ses som en

mindre viktig fråga för en svensk som nyligen har blivit uppmärksam på händelsen så har armenierna i diasporan genomlevt detta påtvingade emigrantliv dagligen under de senaste nittio åren. Diasporan är dock inte ensam om detta historiska arv, något som Turkiet velat hävda genom sin politik att "söndra och härskas", utan det är högst kännbart även i dagens Armenien. Nationalsymbolen, berget Ara-

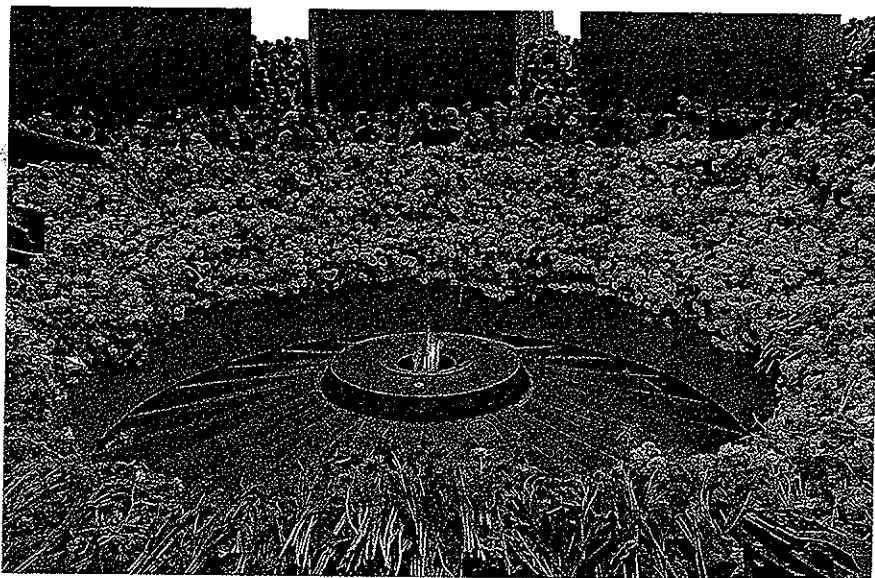
Monumentet över folk mordet på armenierna 1915 – Tzitzernakabert ("Svalans borg") – är beläget på en kulle ovanför Armeniens huvudstad Jerevan, nära gränsen till Turkiet. Monumentet färdigställdes 1968 och består av en 44 meter hög och spetsig stele bredvid en byggnad med en evigt brinnande eld. I parken finns en hundra meter lång mur med namnen på de städer och byar där massakrer på civila armenier ägde rum. Bildkälla: Melik Baghdasaryan © Photolure.

rat, numera strax bortom den turkisk-armeniska gränsen, är en ständig påminnelse om det som gick förlorat. En stor del av den armeniska huvudstaden Jerevans stadsdelar är uppkallade efter provinserna i Västarmenien, numera östra Turkiet. Varje år på folk mordets årsdag den 24 april minns man offren och det tusenåriga fäderneslandet som man kastades ut ur. Till det kan man tillägga det lilla stympade landets svåra ekonomiska situation – till en del beroende på Turkiets embargo politik visavi Armenien.⁴⁹ För att normalisera relationerna har Turkiet bl.a. krävt att Armenien skall upphöra med sina ansträngningar att uppnå internationellt erkännande av folk mordet.⁵⁰

Den enorma påverkan som folk mordet har haft på den armeniska nationen illustreras tydligast genom dess centrala roll i historieskrivningen. Om man i stora drag räknar med att Armeniens historia är 2 500 år gammal,⁵¹ medan folk mordet ägde rum under ca tjugofem år (då räknar man in även massakrerna 1894–1896) så utgör folk mordet blott en procent av landets historia. Ändå är det knappast någon överdrift att påstå att över nittio procent av modern armenisk historieskrivning och forskning gäller folk mordet och dess arv. Armeniens historia har så många andra glädjande och stolta sidor att visa upp att det är beklagligt att en sådan kort och mörk händelse nästan helt överskuggar en flertusenårig historia full av framgång, utveckling, nyskapande och bidrag till världens kultur och vetenskap.

Folk mordet har även påverkat händelser i vår tid. Det var med folk mordet i färskt minne som man på armeniskt håll iakttog azeriernas behandling av armenierna i sovjetiska Azerbajdzjan i slutet av 1980-talet. Det som började som en demokratisk process då armenierna i Nagorno Karabach efter beslut i sin högsta sovjet⁵² krävde att regionen skulle överföras till sovjetiska Armenien utlöste starka spänningar och ledde till ett bittert, våldsam och blodigt krig. Svaret på de från början fredliga kraven blev brutala död utförda den 26 februari 1988 av azeriska nationalisterna i Azerbajdzjans tredje största stad, Sumgait vid Kaspiska havet. Armenier attackerades i sina hem, på sina jobb och på gatorna. Den hätska förföljelsen pågick under två dagar utan att de azeriska myndigheterna ingrep. Över trettio människor miste livet innan sovjetiska trupper satte stopp för blodbadet. Dessa anti-armeniska aktioner påminde alltför mycket om upptakten till 1915 års folk mord, något som armenierna inte kunde tillåta upprepas. Efter händelserna i Sumgait blev ett fredlig överförande av Karabach till Armenien omöjligt och konflikten är olöst än idag och ett hinder för stabiliteten i Kaukasus.

Armeniska folk mordet är dock mycket större än bara en angelägenhet för armenier, och förnekandet av detta brott mot mänskligheten har definitivt påverkat omvärlden. Många har säkert hört talas om Hitlers berömda uttalande där han försäkrade sina anhängare om omvärld-

Den 24 april – på årsdagen för inledningen av folk mordet på armenierna 1915 – vallfärddar varje år hundratals armenier från Armenien och diasporan till folk mordsmonumentet Tziternakabert ("Svalans borg") i Jerevan för att minnas de oskyldiga offren för folk mordet och lägga blommor vid den eviga elden. Bildkälla: Tigran Tadevosyan © Photolure.

dens ovilja att skynda till judarnas undsättning genom att påminna om: "Trots allt, vem kommer idag ihåg utrotningen av armenierna?" Att glömma egna begångna misstag ökar risken att upprepa dem. En ännu mera aktuell koppling till Armeniska folk mordet gjorde Salih Booker, dåvarande verkställande direktör för Africa Action, för några år sedan. Med anspelning på det pågående folk mordet i Darfur i Sudan sade han: "Varför fortsätter folk mord att ske på 2000-talet? Därför att de som utförde sådana brott under 1900-talet kom undan. Hitler sa 'Vem kommer ihåg armenierna?' Ungefär som om att den sudanesiska regeringen skulle

ställa sig upp och säga 'Vem kommer ihåg armenierna?'"³

Ett erkännande av Armeniska folk mordet ligger därför inte endast i armeniernas intresse utan är även viktig för turkisk självinsikt. Den är också viktig för den globala rättvisans skull och för att förebygga framtida brott mot mänskligheten.

Vahagn Avedian har en magisterexamen i historia från Uppsala universitet och är chefredaktör för informationsportalen Armenia.org som handlar om Armenien och dess historia. Han är även redaktör för www.folk mordet1915.se.

Noter

- ¹ Per Gustaf August Cosswa Anckarsvärd till Knut Wallenberg, Konstantinopel den 6 juli 1915. UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 1148, Nr 137, "Förföljelser mot armenierna". Riksarkivet, Stockholm. Att man i Sverige vid denna tid kände till det pågående "utrotandet af den armeniska rasen" framgår av Vahagn Avedian, "The Armenian Genocide 1915: From a Neutral Small State's Perspective: Sweden", opublicerad magisteruppsats. Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2008. Uppsatsen finns utlagd på nätet – se <http://www.armenica.org/material/se>. Citaten ingår även i en nyutgiven bok som kan lånas på flesta svenska bibliotek eller beställas kostnadsfritt från Armeniska riksförbundet i Sverige eller via hemsidan Armenia.org. Boken heter *Armeniska Folk mordet 1915: Frågor och svar* (Stockholm, 2009). Den finns även att läsa på <http://www.folk mordet1915.se>.
- ² Kristian Gerner & Klas-Göran Karlsson, *Folk mordens historia, Perspektiv på det moderna samhällets skuggsida* (Stockholm, 2005), s. 118–119. Hrant Pasdermajian, *Histoire de l'Arménie depuis les origines jusqu'au traité de Lausanne* (Paris, 1949), s. 345. A.J.P. Taylor, *The struggle for mastery in Europe 1848–1918* (Oxford, 1971), s. 302.
- ³ De tidigare turkiska undersåtarna på Balkan blev självständiga enligt följande: Serbien 1821, Grekland 1827, Montenegro 1851, Rumänien 1856 och Bulgarien 1878.
- ⁴ Pasdermajian, s. 394.
- ⁵ Gerner & Karlsson, s. 120. Pasdermajian, s. 412.
- ⁶ Taner Akçam, *A Shameful Act, The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility* (New York, 2006), s. 126.
- ⁷ Akçam, s. 92–93. Stephan H. Astourian, "Genocidal Process: Reflections on the Armeno-Turkish Polarization", i: *The Armenian Genocide. History, Politics, Ethics*, (utg.) Richard G. Hovannisian (London, 1992), s. 68. Frank Chalk & Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide. Analyses and Case Studies* (London, 1990), s. 259. G.S. Graber, *Caravans to Oblivion. The Armenian Genocide, 1915* (New York, 1996), s. 93–97. Robert F. Melson, *Revolution and Genocide. On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust* (Chicago, 1992), s. 138–139. Suzanne Elizabeth Moranian, "Bearing Witness: The Missionary Archives as Evidence of the Armenian Genocide", i: *The Armenian Genocide. History, Politics, Ethics*, (utg.) Richard G. Hovannisian (London, 1992), s. 106. Ervin Staub, "The Psychology of Bystanders, Perpetrators, and Heroic Helpers", i: *Understanding Genocide. The Social Psychology of the Holocaust*, (utg.) Ralph Erber & Leonard S. Newman (Oxford, 2002), s. 19.

- ⁸ Akçam, s. 112. Yehuda Bauer, *Rethinking the Holocaust* (Virginia, 2001), s. 37, 45–46, 58. Vahakn N. Dadrian, *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus* (Berghahn, 2004), s. 207. David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I* (New Jersey, 2006), s. 296. Gerner & Karlsson, s. 130, 135–138. Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (New York, 2006), s. 105–106. Eric D. Weitz, *A Century of Genocide. Utopia of Race and Nation* (Princeton, 2003), s. 2–6. Alfred de Zayas, "The Twentieth Century's First Genocide: International Law, Impunity, the Right to Reparations, and the Ethnic Cleansing Against the Armenians, 1915–16", i: *Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*, (utg.) Steven Béla Várdy & T. Hunt Tooley (New York, 2003), s. 157.
- ⁹ Pasdermajian, s. 487.
- ¹⁰ Enbart i Istanbul arresterades 2 345 armeniska ledare inom loppet av några veckor. Se Alex Alvarez, *Governments, Citizens and Genocide. A Comparative and Interdisciplinary Approach* (Indiana, 2001), s. 49. Chalk & Jonassohn, s. 260. Dadrian, s. 221. Alain Destexhe, *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century* (London, 1995), s. 23. Jones, s. 106.
- ¹¹ Vahakn N. Dadrian, *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification* (Toronto, 1999), s. 6. Martin Shaw, *War and genocide: organized killing in modern society* (Cambridge, 2003), s. 32.
- ¹² Rouben Paul Adalian, *Remembering and Understanding the Armenian Genocide* (Yerevan, 1995), s. 17. Akçam, s. 141–145. Jones, s. 106. Weitz, s. 4–5.
- ¹³ Adalian, s. 18–21.
- ¹⁴ Steven T. Katz, "The Uniqueness of the Holocaust; The Historical Dimension", i: *Is the Holocaust Unique?*, (utg.) Alan S. Rosenbaum (Colorado, 1996), s. 32.
- ¹⁵ Bauer, s. 49.
- ¹⁶ Yair Auron, *The Banality of Indifference, Zionism and the Armenian Genocide* (New Jersey, 2002), s. 43–44, 379–380. Chalk & Jonassohn, s. 260. Donald E. Miller & Lorna Miller Touryan, "Women and Children of the Armenian Genocide", i: *The Armenian Genocide. History, Politics, Ethics*, (utg.) Richard G. Hovannisian (London, 1992), s. 152–172.
- ¹⁷ Geunter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey, A Disputed Genocide* (Utah, 2005), s. 172.
- ¹⁸ Auron, s. 44. Jones, s. 107.
- ¹⁹ Dadrian, *The History...*, s. 358, 361, 367–370.
- ²⁰ Richard G. Hovannisian, *The Armenian People from Ancient to Modern Times*, Vol. II, (Basingstoke, 1997), s. 75.
- ²¹ "Höga porten" var benämningen på den turkiska regeringen. Se Richard G. Hovannisian, *Armenia on the Road to Independence, 1918* (Los Angeles, 1967), s. 52.
- ²² William A. Schabas, *Genocide in International Law* (Cambridge, 2000), s. 15–19. Jones, s. 101.

- ²³ The World War I Document Archive, *The Sèvres Treaty*, 1920. Harold B. Lee Library, Brigham Young University, Utah, 2007 – http://www.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Sèvres.
- ²⁴ Dadrian, *The History...*, s. 332–333.
- ²⁵ Israel W. Charny, *Encyclopedia of Genocide*, Vol. 1, (Oxford, 2000), s. 177. Dadrian, *The Key Elements...*, s. 1.
- ²⁶ Se bl.a. Kjell Magnusson, *Holocaust and Genocide Studies: Survey of Previous Research, Research Agenda*, The Uppsala Programme for Holocaust and Genocide Studies, 8–54 (Uppsala, 1999), s. 24.
- ²⁷ Se bl.a. Gerner & Karlsson, s. 39. Melson, s. 252. Bauer, s. 58.
- ²⁸ International Association of Genocide Scholars, *Resolutions & Statements*; <http://www.genocidescholars.org>
- ²⁹ The International Center of Transitional Justice, *The Applicability of the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide to Events which Occurred During the Early Twentieth Century: Legal Analysis Prepared for the International Center for Transitional Justice* (New York, 2002) – <http://www.ictj.org/images/content/715/759.pdf>.
- ³⁰ För att åskådliggöra den tvärvetenskapliga spridningen inom forskningen kan forskarna indelas enligt följande: 1) *Historiker*: Yehuda Bauer, Yair Auron, Henry Huttenbach, Eric Weitz, Kurt Jonassohn, Yves Ternon, Richard Hovannisian och Ronald Suny, 2) *Statsvetare*: Robert Melson, Roger Smith och Colin Tatz, 3) *Sociologer*: Helen Fein, Vahakn N. Dadrian, Israel Charny (även psykolog) och Eric Markusen, 4) *Jurister*: Raphael Lemkin, William Schabas, Alfred de Zayas, Roger W. Smith och Gregory Stanton. Till dessa kan man tillägga de turkiska forskarna Taner Akçam (historiker), Fatma Muge Göçek (sociolog), Baskın Oran (statsvetare) och svenskarna Klas-Göran Karlsson, Kristian Gerner och David Gaunt (historiker) samt Ove Bring (jurist och folkrättsexpert). Se även en petition som undertecknades av ett sextiotal experter på området som uppmanade den svenska riksdagen att inte missbruka vetenskapens namn i politiska syften, "Erkänn folkmordet 1915 för vad det är", 10 juni 2008, Stockholm – <http://detvarfolkmord.armenica.org/se.html>. Delar av uppropet publicerades i *Svenska Dagbladet* den 8 juni 2008 ("Förneka inte folkmordet på kristna 1915") och var undertecknat av bl.a. Alfred de Zayas, Helen Fein, Klas-Göran Karlsson, Robert Melson och Yehuda Bauer.
- ³¹ Shaw, Lowry och McCarthy är nära förknippade med Institute of Turkish Studies i Washington D.C. Detta institut är helt finansierat av den turkiska staten via dess ambasad i USA. Detta faktum behöver emellertid inte *per se* innebära bristande objektivitet eller att forskningsresultaten måste ifrågasättas. Det är dock i just detta fall och i synnerhet med hänsyn till den turkiska statens hållning och agerande i frågan ett faktum värt att påpeka. Jfr Charny, s. 177–178.

- ³² FN:s konvention om bestraffning och förebyggande av folkmord, artikel 2, lyder: I denna konvention innebär folkmord någon av följande handlingar med avsikt att, helt eller delvis, förinta en nationell, etnisk, ras- eller religiös grupp genom att:
- (a) Döda medlemmar ur gruppen;
 - (b) Orsaka allvarlig kroppslig eller mental skada hos gruppens medlemmar;
 - (c) Avsiktligt påverka gruppens levnadsförhållanden för att, helt eller delvis, orsaka dess fysiska förintande;
 - (d) Påvinga åtgärder avseende förhindrandet av födselar inom gruppen;
 - (e) Tvångsförflyttning av gruppens barn till en annan grupp.
- Se FN, Kommissionen för mänskliga rättigheter, *Konventionen om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord* (New York, 1948) – <http://www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm>
- ³³ Se Katz, a.a.
- ³⁴ James E. Mace, "Facts and Values: A Personal Intellectual Exploration", i: *Pioneers of Genocide Studies*, (utg.) Samuel Totten & Steven Leonard Jacobs (New Jersey, 2002), s. 65. Resolutionen antogs av FN:s generalförsamling, den 11 december 1946. För resolutionens text se FN:s generalförsamlings bibliotek, *Första sessionen* (New York, 1946) – <http://www.un.org/documents/ga/res/1/ares1.htm>
- ³⁵ EuropaWorld, Raphael Lemkin, 22 juni 2001 – <http://www.europaworld.org/issue40/raphaellemkin22601.htm>
- ³⁶ Gerner & Karlsson, s. 67. Det bör nämnas att Tehlirjan frikändes av den tyska rätten som ansåg att Talaat Pascha de facto redan var död då han i sin frånvaro dömts till döden för krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten genom sin roll i övergreppen mot armenierna.
- ³⁷ Uruguay 1965, Cypern 1982, Ryssland 1995, Grekland 1996, Libanon 1997, Belgien 1998, Frankrike 1998, Italien 2000, Vatikanstaten 2000, Schweiz 2003, Argentina 2003, Kanada 2004, Slovakien 2004, Nederländerna 2004, Polen 2005, Venezuela 2005, Tyskland 2005, Litauen 2005 och Chile 2007. För den kompletta listan se Armenian National Institute, "Affirmation: Resolutions and Declaration" – <http://www.armenian-genocide.org>
- ³⁸ För en sammanställning av Obamas uttalanden i den armeniska folkmordsfrågan se Armenian National Committee of America, "Barack Obama's Track Record of Armenian Genocide Recognition" (Washington DC, 2008) – http://www.anca.org/change/docs/Obama_Armenian_Genocide.pdf
- ³⁹ Gerner & Karlsson, s. 142.
- ⁴⁰ Ingmar Karlsson, *Europa och Turken, Betraktelser kring en komplicerad relation* (Stockholm, 2007). En recension av Karlssons kapitel om Armeniska folkmordet finns att läsa på http://www.armenica.org/material/karlsson_europa_o_turken_komplett.pdf

- ⁴¹ En sökning på "Armenian Genocide" eller endast "genocide" i någon sökmotor, t.ex. Adlibris, skulle ge flera sidors nedslag i litteraturlistan. För de svenska forskarnas verk i ämnet se Gerner & Karlsson, a.a. samt Gaunt a.a. Ingmar Karlsson verkar även vara ovetande om den rapportering om det pågående folkmordet mot armenierna som den svenska beskickningen i Konstantinopel sände hem till utrikesdepartementet i Stockholm år 1915. Se Avedian, a.a.
- ⁴² Lennart Berntson, "Europa och turken. Betraktelser kring en komplicerad relation", recension i *Svenska Dagbladet* den 29 mars 2007.
- ⁴³ Monika Tunbäck-Hanson, "Ingmar Karlsson: Europa och turken", recension i *Göteborgs-Posten* den 29 mars 2007.
- ⁴⁴ Sveriges riksdag, *Folkmordet 1915 på armenier, assyrier/syrianer/kaldéer och pontiska greker* (Stockholm, 2008) – <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2008/09&bet=U332>
- ⁴⁵ Den rödgröna oppositionen (S, V, MP) yrkade för erkännande. Sveriges riksdag, Utrikesutskottets betänkande 2009/10: UU9, Stockholm, 3 mars 2010 – <http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=3322&rm=2009/10&bet=UU9>. Riksdagen röstade mot utskottets betänkande med röstsiffrorna 131–130 och därmed erkändes folkmordet på armenier, assyrier/syrianer, kaldéer och pontiska greker.
- ⁴⁶ *Svenska Dagbladet* den 11 mars 2010.
- ⁴⁷ Se bl.a. Sveriges riksdag, Motion 2007/08: U377, *Erkännande av folkmordet på armenier och assyrier/syrianer* (Stockholm, 2007) – <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2007/08&bet=U377>
- ⁴⁸ Elisabeth Özdalga, "Bara Turkiets nationalisterna gynnas", *Svenska Dagbladet* den 13 mars 2010.
- ⁴⁹ Armeniens problem är på intet sätt endast en följd av Turkiets embargo, utan beror även på en omfattande korruption, övergången från planekonomi till marknadsekonomi m.m., men Turkiets blockad är en viktig orsak till de svåra ekonomiska problemen i landet.
- ⁵⁰ Armenien har inte ställt något krav på erkännande av folkmordet som villkor för en normalisering av relationerna och öppnandet av gränsen, utan de problem som finns bör kunna lösas efter det att diplomatiska relationer har upprättats.
- ⁵¹ I Darius I:s berömda kilskrift från 512 f. Kr. som har hittats i Bisutun i nuvarande Iran står: "... och jag erövrade länderna Pontus och Armenien", vilket kan vara det första dokumenterade omnämmandet av landet Armenien. Pasdenmadjian, s. 27. Det bör påpekas att detta är en mycket grov beräkning och bara till för att illustrera poängen i texten. Läger man till tiden för den "proto-armeniska" nationen Urartu, så går man ca 700–800 år ytterligare tillbaka i tiden. För kartor m.m. se Armenica.org, Historia: Kartor – <http://www.armenica.org/se>.
- ⁵² Beslutet togs med röstsiffrorna 110–20 i Karabachs högsta sovjet den 20 februari 1988.
- ⁵³ Citat ur dokumentären *Screamers*, 2007 – <http://www.screamersmovie.com>.